

Prof. dr CVETA MLAKAR

PROTIVREČNOSTI IZMEĐU MAKROEKONOMSKIH ZAKONITOSTI I EKONOMSKE POLITIKE SFRJ

Polazim od svoje teze da je za svaku društvenu reprodukciju neminovno da se ostvaruje tendencija ka opštoj ravnoteži, znači ka usklađenosti globalnih ekonomskih tokova u procesu društvene reprodukcije. Štoviše, proces društvene reprodukcije spontano sadrži upravo takvu svoju imanentnu tendenciju. U robnoj privredi tendencija ka opštoj ravnoteži ostvaruje se usred tekućih i parcijalnih neravnoteža, kao opšti rezultat u dužem vremenskom razdoblju. Ostvaruje se pomoću brojnih pomeranja cena i opšteg nivoa cena, uz povremene zastoje i takođe krize u društvenom reprodukcionom procesu. Imanentnu tendenciju ka opštoj ravnoteži možemo označiti kao opštu makroekonomsku zakonitost društvene reprodukcije. Tek sa takvom makroekonomskom zakonitošću društvena reprodukcija može da potiče neprekidno, kontinuirano u datom društvu.

Kao sledbenik klasične građanske politike ekonomije Marks je sistemski izradio teoriju društvene reprodukcije. U kasnijem razdoblju, i u prvim decenijama 20. stoleća, vladala je mikroekonomska analiza i subjektivna teorija vrednosti. Takve teorije očito nisu bile sposobne da se bave efikasnom analizom kriznih pojava u društvenoj reprodukciji kapitalizma 20. veka. Kejns je na temelju svojih saznanja otvorio put za sistem podesnih i efikasnih zahvata ekonomske politike za ublažavanje kriznih stanja u društvenoj reprodukciji savremenog kapitalizma.

Naša ekonomska politika već predugi niz godina ne uzima u obzir osnovna postignuća ekonomske teorije, ni marksističke ni kejnsovijanske makroekonomske teorije. U tome vidim jedan od osnovnih razloga za neefikasnost brojnih mera koje preduzima

naša ekonomska politika. Očito smatra da su rešenja moguća u pravcu parcijalnih i površinskih mera. Verovatno i predviđa da se naši stabilizacioni ciljevi mogu postići pretežno neekonomskim putevima, prema neekonomskim kriterijumima, sa neekonomskim sredstvima i političkim akcijama.

Pitanje je dakle, koji ekonomski putevi su mogući i realni da bi naša zemlja ipak krenula ka ekonomskoj stabilizaciji, ka normalnijem ekonomskom životu i ekonomskom razvoju?

Dugoročni program ekonomske stabilizacije je postavio sintetičku polaznu osnovu, naime, da proces stabilizacije mora da sadrži materijalno ekonomske odnose i istovremeno razvoj socijalističkog samoupravljanja. Program je takođe istakao ekonomske zakonitosti. Prema tome, ekonomske zakonitosti moraju postati osnova naše tekuće ekonomske politike i osnova za planiranje razvojne politike. Međutim, već tu, kod polaznih tačaka stabilizacionog programa, ostaje bez odgovora na više bitnih pitanja koja imaju polazni značaj za stabilizaciju. Najpre, šta se podrazumeva pod ekonomskim zakonitostima? Svakako pre svega tržišne zakonitosti, verovatno i zakon vrednosti. Da li to znači da naše društvo treba da se osloni na delovanje zakona vrednosti odnosno robne proizvodnje ne samo u pogledu poslovanja naših robnih proizvođača nego i u pogledu ključnih pitanja naše društvene reprodukcije kao celine, i naših proizvodnih odnosa? Da li je realno i moguće da naše društvo pomoću što slobodnijeg delovanja robne proizvodnje uspešno upravlja društveno reprodukcionim procesom, izađe iz sadašnje krize i ujedno razvija socijalističke samoupravne odnose?

Brojni jugoslovenski ekonomisti potvrdno odgovaraju na takva pitanja i predlažu ideje u kojima shvaćaju robnu proizvodnju ne samo kao podesan i neophodan sastavni deo našeg ekonomskog sistema, nego tretiraju robnu proizvodnju kao posve konsistentan deo sistema socijalističkog samoupravljanja i funkcionisanja naše društvene reprodukcije. Međutim, smatram da istorijski uslovi (društveni i ekonomski) u kojima se nalazi naše društvo, nikako nisu konsistentni među sobom, nego su bitno protivrečni.

Niz godina sam pobornik za temeljito oslobađanje delovanja robne proizvodnje u našem sistemu i za bitno sužavanje administrativno prinudnog normiranja ekonomskog života. Zbog toga želim da iznesem svoje prigovore stavovima o homogenosti i konsistentnosti robne proizvodnje sa našim društvenim i ekonomskim uslovima.

Robna proizvodnja je svakako još uvek najefikasniji mehanizam za razvoj produktivnih snaga. Međutim u toku društveno-ekonomskog razvoja, ona je već odavno u 20. veku izgubila značajan deo svoje društveno ekonomske efikasnosti. Kao društveno-ekonomski mehanizam, robna proizvodnja nema više sveobuhvatno zadovoljavajućeg efekta u društvenoj reprodukciji kao celini. U okolnostima savremenog stepena razvoja produktivnih sna-

ga, savremenih društvenih i ekonomskih protivrečnosti u procesu društvene reprodukcije, u sve razgranatijoj društvenoj podjeli rada i time vrlo visokom stepenu društvenosti proizvodnje, i u okolnostima monopolističkih pojava i monopolističkih povezivanja u robnoj privredi — zakon vrednosti, kao spontani zakon robne proizvodnje, ne daje više zadovoljavajuće rezultate u toku društvene reprodukcije kao celine.

Smatram da to važi za savremeni kapitalizam, kao i za naše društvo i našu društvenu reprodukciju. Kapitalizam već odavno u tom stoleću sistematski interveniše u svom reprodukcijom procesu; ali, *na naučnoj osnovi*. Relativno uspešno razrešava krizne zastoje i protivrečnosti koje se nagomilavaju u kapitalističkoj društvenoj reprodukciji uz spontano delovanje robne proizvodnje i zakona vrednosti. Upravo u takva područja i u takva pitanja ulazi Kejnsova poruka.

Ograničena efikasnost zakona vrednosti u savremenim uslovima upozorava i naše društvo ka svesnom upravljanju i planiranju društvene reprodukcije. Ali, svesno regulisanje reprodukcionog procesa može biti efikasno samo uz uslov da bazira na naučnim saznanjima, znači da se ne rukovodi prema nerealnim željama kako je to bilo prečesto u našoj ekonomskoj i društvenoj politici. Za sadašnji naš stabilizacioni program sve to znači da društveno ekonomska politika treba da uključuje ne samo delovanje zakona vrednosti i razvoj samoupravljanja, nego da na naučnoj osnovi uređuje naš zajednički društveno reprodukcijom proces i njegov razvoj.

Nadalje, postoji još jedna značajna okolnost za delovanje robne proizvodnje u našim uslovima. Bilo bi vrlo poželjno da naša robna proizvodnja sadrži socijalistički društveni karakter. Od socijalističke robne proizvodnje bismo smeli da očekujemo da spontano reprodukuje naše samoupravne odnose, bar kao unutrašnja tendencija. Poseban tekst stabilizacionog programa sa naslovom „Robna proizvodnja u uslovima socijalističkog samoupravljanja“ opredeljuje našu robnu proizvodnju kao socijalističku po svom društvenom značaju, koja navodno deluje po novim „specifičnim“ socijalističkim zakonitostima. (Tekst, dakako, ništa ne objašnjava ni ne može objasniti koje i kakve su te naše specifične robne zakonitosti). Štoviše, u tekstu stoji i tvrdnja da pomoću socijalističke robne proizvodnje naši radni ljudi ovladavaju celinom društvene reprodukcije.

Ukratko, vanredno udobno i harmonično bi se živelo u uslovima socijalističke robne proizvodnje. Na žalost naše društvo se ne može osloniti na takva nerealna shvatanja. Još manje se može naša ekonomska politika osloniti na predloge o socijalističkom *laissez-faire* delovanju naših „specifičnih“ zakona robne proizvodnje sa kojima bi navodno ovladali čak i celokupnom društvenom reprodukcijom.

Opredeljenje (u gore navedenom stabilizacionom tekstu) da robna proizvodnja dobije svoj društveni i istorijski karakter iz proizvodnih odnosa važećih u datom društvu, može da nastane samo kao rezultat shvatanja da je robna proizvodnja neutralan ekonomski mehanizam. Međutim, smatram da celokupan istorijski tok razvoja robne proizvodnje ne potvrđuje teze o socijalističkom karakteru naše robne proizvodnje ni o neutralnom društvenom značaju robne proizvodnje.

Istorijski razvitak robne proizvodnje u opštu prevlast robne proizvodnje nerazlučivo je povezan sa nastankom i razvojem kapitalizma. Naše društvo je preuzelo robnu proizvodnju od kapitalističkog društva. Sadašnji socijalistički proizvodni odnosi (a i proizvodne snage) nisu dovoljno razvijeni da bi mogli robnu proizvodnju pretvoriti u adekvatan (poželjan) društveni mehanizam. Na taj način robna proizvodnja u uslovima socijalističkog samoupravljanja još uvek sadrži svoje protivrečnosti i nesocijalističke (to jest kapitalističke) tendencije. U ukupnoj protivrečnosti sadrži i izrazite progresivne razvojne funkcije. Od mogućih alternativa kojima naše društvo raspolaže za rešavanje razvojnih protivrečnosti, robna proizvodnja nam je neophodna. Uza sve to, vrlo je značajno da savremenu robnu proizvodnju realno razmatramo i da je ne opredeljujemo prema našim dobrim željama i iluzijama.

Na taj način, u uslovima protivrečivog karaktera bitnih elemenata u našem sistemu, nadalje zbog složenosti savremenih procesa društvene reprodukcije i zbog ograničene efikasnosti robne proizvodnje u savremenoj društvenoj reprodukciji, a naročito zbog sadašnjeg prioritarnog zadatka naše stabilizacije — neophodno je da naše društvene i ekonomske probleme proučavamo što temeljitije i kompleksnije, uključiv makroekonomsku analizu. Dakle, stabilizacioni program bi trebalo da obuhvati ne samo robnu proizvodnju, već ukupnost društveno ekonomskih odnosa i elemenata koji tek zajedno čine organsku celinu u našem društvu. Konkretno, to znači da treba razmatrati i programirati stabilizaciju društvene reprodukcije *kao celine*.

Društvena reprodukcija ne obuhvata samo ukupnu društvenu proizvodnju i razmenu nego i ukupnu društvenu potrošnju (društvenog proizvoda). Zato analiza naše stabilizacije ne može biti celovita ako ostaje samo na delovanju robne proizvodnje, i to još bez njenih imanentnih protivrečnosti. Preusko programiranje ostaje parcijalno i ne dolazi do korena društvene reprodukcije. Tako konstatujemo da u tekstovima stabilizacionog programa nema celovite društveno ekonomske analize. I predložene ideje o našoj robnoj proizvodnji su pogrešne, nisu zasnovane na naučnoj argumentaciji.

Tek kada društvo prizna ekonomske zakonitosti društvene reprodukcije i ispuni objektivne zahteve reproduccionog procesa, stiče relativnu slobodu za *sopstvenu kreativnost* u upravljanju i usmeravanju procesa društvene reprodukcije. Ekonomske zakoni-

tosti svakako da nisu do sada strpljivo čekale da počnemo da ih primenjujemo. One se ostvaruju same i elementarnom snagom. Na taj način nas sada silovito pogađaju posledice toga što naša ekonomska politika nije poštovala primarnu ulogu *proizvodnje* i nije vodila brigu za usklađeniji razvoj društvene proizvodnje. Naše društvo je zanemarilo brigu za akumulaciju i investiranje na osnovu ekonomskih kriterijuma. Sada snosimo posledice u vidu oštrih strukturnih problema naše privrede.

Istovremeno, naše društvo se godinama lagodno usmeravalo na povećanje *potrošnje*. Na čelu sa ekonomskom, i svakako društvenom politikom, neodgovorno smo jedan drugog preticali u povećavanju sopstvene potrošnje, najviše *neproduktivne* potrošnje. U takvom društvenom delovanju i nije moguće da se međusobno usklađuju tokovi društvene reprodukcije, osim pomoću sve veće inflacije. (Nisu nam bitno pomogli ni veliki strani krediti koje nismo vraćali). Ili, drugim rečima, tržišni mehanizam nam već duže vremena pokazuje *tržišne posledice* ponašanja našeg društva i neumoljivo nas kažnjava sve većom inflacijom. Ne navodim vrlo opasne posledice naše inflacije; samo napominjem da u uslovima intenzivne inflacije ni tržišni mehanizam nije u stanju da ostvari svoju efikasnu ulogu koju inače ima u pogledu razvoja produktivnosti rada i proizvodnih snaga.

Ako analiziramo celinu društvene reprodukcije pokazuje se da kretanje opšteg nivoa cena nema svoje korene na tržištu ni u razmeni, nego u odnosima između agregatnih tokova u celini reproduktionog procesa. Upravo ovde, znači, kod međusobnog prilagođavanja i *usklađivanja agregatnih reproduktionih tokova*, jesu koreni nestabilnosti ili stabilnosti opšteg nivoa cena. Suprotno tome, naša ekonomska politika stalno i uporno pokušava politikom cena da obuzda poskupljenja. Dakle, kreće se samo na površini i samo kod posledica. Iz navedenog teorijskog saznanja zna se i to da takvom ekonomskom politikom nema nade za stabilizaciju cena. I naša praksa potvrđuje neuspeh čak najoštrije politike cena. Unatoč tome, iluzija politike cena se zadržava u nas sve do danas.

Sa aspekta reproduktionog procesa, zakon vrednosti sa ispoljava kao poseban istorijski način za realizaciju neophodnog usklađivanja društvene proizvodnje sa potrošnjom u toku društvene reprodukcije. Međutim, spontani tok savremenog reproduktionog procesa dovodi do globalnih reproduktionih kriza i do opštih nesrazmera između agregatnih ekonomskih tokova (kod datih nivoa cena). Naša društvena i ekonomska politika nije bila sposobna da stvaralački i na osnovu primene ekonomskih zakonitosti predloži programe (ili bar alternative) za efikasno razrešavanje razvojnih disproporcija i protivrečnosti. Neodgovornim ponašanjem našeg društva na strani društvene proizvodnje i celokupne potrošnje, nesrazmernosti u našoj reprodukciji se i dalje povećavaju. Ako je netervenisanje ekonomske politike ili drugih delova društva u tok društvene reprodukcije samovoljno, ako ne poštuje zakonitosti re-

produkcije ni ekonomske principe bar tržišne proizvodnje) — takvo intervenisanje unosi štetu, opasnosti i moguće sudbonosne posledice za celokupno društvo. Pitamo se, koje u našem društvu de facto odgovoran za stabilizaciju društvene reprodukcije, pre svega, za međusobno usklađivanje globalnih ekonomskih tokova? Smatram da nijedna od OUR, i najuspešnja, kao i pojedini veliki sistemi ne mogu rukovoditi kretanjima globalnih ekonomskih tokova. Za takvu osnovu stvar našeg društva odgovorna je zajednička društvena i ekonomska politika, a međusobno bilansiranje globalnih reproduksijskih tokova — to je *prius* u pravcu postepene ekonomske stabilizacije.

Smatram da je polazni problem naše stabilizacione politike *makroekonomskog* značaja. Međutim, naša ekonomska i društvena politika već je naviknula da često i ponovo apelira na radne kolektive i celokupnu privredu za uspešnije poslovanje, izvoz itd. Tu je stvar stabilizacije izvrnuta na glavu. Zaboravljeno je da je robnim proizvođačima *najpre* potrebno da reprodukcioni proces teče bar približno normalno, to je da se bar približno ostvaruje tendencija ka međusobnoj srazmernosti agregatnih ekonomskih tokova.

Tek uz takav prvi uslov i uz uslov delovanja ekonomskih tržišnih motivacija — može da se razvije stvaralačka inicijativa i potrebna konkurencija u poslovanju robnih proizvođača. Prema tome, problem naše ekonomske stabilizacije nije u lošem ili nešto boljem ponašanju naših radnih kolektiva. Naša stabilizacija je najpre *makroekonomski problem*. Makroekonomska ravnoteža predstavlja društveno-ekonomsku bazu i okvir za efikasno poslovnu politiku i motivaciju robnih proizvođača. Upravo na razini makroekonomike, a ne mikroekonomike, počinje ili uopšte ne počinje proces naše ekonomske stabilizacije.

Dubina naše sadašnje krize ne izvire samo iz razvojnih ekonomskih procesa nego u bitnoj meri iz neodgovornih zaduživanja, iz neproduktivne i neefikasne upotrebe inostranih kredita. Nadalje, još iz toga što je naša ekonomska i društvena politika isпустиła iz ruku upravljanje reprodukcijom procesa na ekonomskoj i naučnoj bazi. Naše društvo još se nije odlučilo i samoupravno organizovalo za uređivanje zajedničke društvene reprodukcije *ab ante*. U takvom položaju mora tek tržišni mehanizam da uspostavlja globalne srazmere u društvenoj reprodukciji. Uspostavlja ih svakako stihijski, uz pomoć sve većih porasta cena odnosno opštih nivoa cena. Međutim, neko ili neki mehanizam mora da reguliše reprodukcione tokove: ili država administrativnim merama, ili tržište (stihijski) ili svesno socijalističko samoupravno društvo, pomoću svoje organizovanosti i nauke.

Tokovi društvene proizvodnje i celokupne društvene potrošnje u bitnoj meri su određeni *raspodelom* društvenog proizvoda. Zbog toga smatram da bi trebalo osnovnu namensku raspodelu društvenog proizvoda ne samo planirati i navoditi u rezolucijama

nego se pridržavati društveno dogovorenih kriterijuma za tu raspodelu. Naše planske institucije su sposobne da pripreme odgovarajuće varijante za osnovnu raspodelu društvenog proizvoda. Ali u svakom slučaju, neizostavan stabilizacioni kriterijum za procenu glavnih odnosa raspodele je u tome da li odnosi već unapred uključuju bar osnovne proporcije između raspoloživih robnih fondova na strani globalne društvene ponude i kupovnih fondova na strani celokupne efektivne tražnje.

Uza sve to, naša ekonomska politika čvrsto drži u svojim rukama veliku društveno ekonomsku snagu, naime, pravo izvođenja kreditno-monetarne politike. Prema tome, ekonomska politika ima mogućnost da čak iza leđa udruženog rada deluje kao jedan od velikih tvoraca inflacije. Zato smatram da *delegatsko odlučivanje i kontrola* kreditno-monetarne politike spada u osnovna pitanja socijalističkog samoupravnog društva i posebno sadašnje stabilizacije.

Prof. dr Cveta MLAKAR

THE CONTRADICTIONS BETWEEN MACROECONOMIC LAWS AND THE
ECONOMIC POLICY OF SFR YUGOSLAVIA

(Summary)

The starting point in my paper is my own thesis that the inevitable characteristic feature of any social reproduction is the tendency of general equilibrium, i.e. the tendency towards the consistency of global economic flows in the process of social reproduction. This inherent tendency results from numerous fluctuations of prices and of the general price level, accompanied by temporary stagnations as well as crises in the process of social reproduction.

In our economic policy the basic findings of the economic theory, be it the marxian or the keynesian macroeconomic theory, have not been considered for too many years. It has obviously been led by the judgement that solutions in form of partial and superficial measures can be efficient. The implementation of these, however, has been guided by non-economic criteria, by non-economic means and by political actions.

However, the basic endeavours to achieve stabilization should aim at consistency of basic economic flows in our social reproduction. It would be essential to reduce the disproportions between the available funds of goods of global supply and the global purchase funds at disposal of effective demand. The permanently growing inflation is the result of our present macroeconomic disproportions. However, in the conditions of high inflation the normal economic behaviour of market producers is literally in decline. The question in connection with this is how much of market production is present in our non-economic „economic“ system.

